

Solea ferrae.

*Katırtırnağından
nala*

z

BURHAN OĞUZ

A

TLARIN hangi dönemlerde nallanmaya başladıklarına dâir kesin bir hükme rastlamadık. Nalın târihçesinin MÖ II.

yüzyıldan öncesine gittiği sanılmayıp ancak kullanımının Ortaçağ'da yaygınlaştığı biliniyor. "Barcak", "takağ" gibi sözcükler halk dilinde nal demek olup "kayar" dahi aşınmış nalı ifâde etmektedir. Hâlen kullanılmayan ve muhtemelen Asya kökenli "takav", belki de "takağ"ı üretmiştir. Ancak Arapça "ağaçtan ayakkabı" mânâsına gelen "na'l" (na'leyn=nalın) sözcüğünün yerleşmiş bulunması, demirin ilk olarak Ortadoğu'da kullanılmaya başlandığı sanısını kuvvetlendirir. Bu varsayımın doğruluğu kabul edildiğinde Küçük Asya'da eşeklerin, evvelce gördüğümüz büyük nakliyat trafiği dolayısıyla, atlardan önce nallanmaya başlamış oldukları düşüncesini akla getirmektedir.

Bir demirciye âit mezar taşı, Roma dönemi.

Grekler ve Romalılar, yolun hayvan tırnağına verdiği zarar üzerine dikkatle eğilmişler ve bunu önlemek üzere de bâzı tedbirlere başvurmuşlardır. Bunların arasında "solea spartea-sparton" (=katırtırnağı, "solea" = ayak tabanı, hayvan tırnağı) cer hayvanının tırnağına vurulan takviyedir; tırnağı yaralanmış binek veya cer hayvanının ayağına, onun şeklini alan ve bilekten kordonlarla bağlanan katırtırnağı saplarından dokunmuş bir nevi ayakkabı olmuştur.

Kara ulaşımının târihinde iki bölge birinci derecede rol oynamış görünüyor: Asya'nın güneybatısı (İran) ile kuzeydoğusu (Doğu Sibirya ve Mançurya). İşbu iki mıntıkanın sâkinlerine, atın ehlîleştirilmesini, gem, mahmuz, boyunduruk, saban ve arabayı borçluyuz. Muhtemelen Hunlar Hindistan'a vardıklarında (485), buraya eyer, üzengi ve demir nalları getirmişlerdi.

Antik zamanların büyük aralıklarında atla katırın tırnakları çıplak kalmıştı. Ancak Romalılar, yollarını taşla döşemeye başladıklarında, bu tırnakları koruma gereksinimi doğmuştu. Bunun için, altı metalik taban olan bir tür sandalet îmal ettiler. Bu taban, bizim şimdiki nallarımızın işini görmeye mâtuf olmakla birlikte, genellikle bronz ya da demirden olmuş (solea ferrae), özellikle cer hayvanı olarak kullanılan katırların ayaklarını korumak üzere, tıpkı solea spartea gibi bir deri "ayakkabı"nın içine yerleştirilip bütün çarıklarda (carbantinae) olduğu gibi yine deri bağlarla bilek ve baldırlara bağlanmıştır. Hayvanlar bu nalları her zaman taşımamış; meselâ katıra yol koşullarının gerektiği yerlerde bunlar takılıp lüzumsuz görülen yerlerde çıkarılmıştır. Şimdiki arabaların kar zincirleri gibi...

Roma'nın imparatorluk döneminde aşırı davranışlara örnek olarak Ne-

ron'un katırlarında demir yerine gümüş (solea argentea) ve imparatoriçe Pappe ile imparator Commode'un altın lehvalar (solea exauro) kullandığı târih kayıtlarına geçmiştir. Hatta bu gibi aşırı davranışlar (Batı) Roma devletinin inkırâzından sonra da devam etmiş veya başka alanlarda ona paralel olarak var olmuştur. Semerkantlı Ebu'l-Leys Nâsır bin İbrahim (X. yüzyıl), yazdığı *Kur'an tefsîrinde*, "Her atın oyanları (gemleri) altundan cevâhîrle düzülmüş ve iyerlerinin (eyerlerinin) gâşiyeleri (hayvan örtüsü) dîbaçtan (ipek işlemeli)" diye anlatıyor. Osmanlı raht hazînesinde sayısız "murassa başlık ve göğüslük, safi altın başlık, serâser kumaştan şaşakbend ve eyer örtüsü" bulunmaktadır.

Sazı andıran uzun saplı, parlak sarı çiçekli bir bitki olan katırtırnağı, ezilmeye çok dayanıklıdır. Hayvanların tırnaklarını korumak üzere at ve katırların ayaklarına, bununla bir "ayakkabı" yapılmıştır. Bitkinin adı ile târih içindeki bu işlevinin arasında bir ilişki tahmin etmek isâbetli olsa da, Türkçe konuşan kavimlerde bu nebâtın aynı şekilde kullanılmış olduğuna dâir bir kayda rastlamadık.

At nalı, Hunlara atfedilecek tek îcat değildi. Bunlar, üstü keçe kaplı olup ahşap, omuz kemiklerine dayanan hamutu, dolayısıyla atın modern koşum teçhîzâtını da îcat etmişlerdi. Bu îcatların genelleşmesini büyük olasılıkla Araplara borçluyuz. Arap kabîleler, Hz. Muhammed'e kadar sâdece deveyi kullanmışlardı. Peygamber, İslâm'ın mücâdelesinde çok daha hızlı ve asabî atın faydasını sezinlemişti. Böylece de bu yeni koşum takımlarıyla at Avrupa'da yayılabilmiş ve toprağı sürme işinde öküze rekâbet edip savaşımlarda esâsî rol oynayabilmiştir. 🐾

Z Yazarın *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 6* (Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, 2006) adlı kitabından derlenmiştir.